

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Pandemide Değişen Yaşamlar: İş ve Gelir Kayıpları, Rol ve Sorumluluklar, Zorluklar ve Baş Etme Deneyimleri*

Changing Lives During the Pandemic: Job and Income Losses, Roles and Responsibilities, Challenges and Coping Experiences

Engin FIRAT¹, Tahir Emre GENCER², Hande ALBAYRAK³, Ozan SELÇUK⁴, Filiz DEMİRÖZ⁵

¹ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, enginfirat@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5559-2467

² Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, tahiremregencer@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5453-8752

³ Dr., Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, hande.albayrak@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2972-9490

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ozan.selcuk@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2582-7491

⁵ Emekli Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, filiz.demiroz@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8606-7350

Başvuru: 06.09.2021

Kabul: 28.12.2021

Atıf:

Firat, E., Gencer, T.E., Albayrak, H., Selçuk, O. ve Demiröz, F. (2021). Pandemide değişen yaşamlar: iş ve gelir kayıpları, rol ve sorumluluklar, zorluklar ve baş etme deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Covid-19 Özel Sayı Cilt 1, 225-246. DOI: 10.33417/tsh.992007

ÖZET

Pandemi süreci, bir sağlık sorunu gibi görünmekle beraber çok boyutlu sosyoekonomik etkileri derinleştiren birçok soruna yol açmıştır. Her ne kadar ekonomik açıdan çeşitli önlemler alınsa da bazı bireylerin ve ailelerin iş/gelir kaybı yaşamaları dolayısıyla pandeminin sonuçlarından diğer gruplara oranla daha çok etkilendiği gözlenmiştir. Bu çalışma, pandemi sürecinde iş/gelir kaybı yaşayan bireylerin karşılaştığı zorlukları, aile üyeleri arasındaki rol ve sorumlulukları, bireylerin baş etme pratiklerini ve haklara erişim süreçlerini keşfetmek amacıyla yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemi ile yapılan bu çalışmada fenomenolojik bir yaklaşım benimsenmiştir. Araştırma öznelere amaçlı örnekleme ve kartopu örnekleme türü çerçevesinde ulaşılmıştır. Bu kapsamda yarı-yapılandırılmış formlar aracılığıyla 24 özne ile (16 erkek, 8 kadın) derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, Nvivo 12 nitel veri analizi programıyla tematik olarak analiz edilmiş ve araştırma sorusuna paralel olarak beş temada ele alınmıştır. Sonuç olarak pandeminin yarattığı ekonomik zorluklar, psikolojik ve sosyal zorlukları tetikleyerek bu zorlukların katlanmasına neden olmuştur. Ayrıca pandemi toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini pekiştirmiş ve derinleştirmiştir. Öte yandan ekonomik düzenlemelere, koruma önlemlerine ve geleceğe ilişkin değerlendirmelerde yetersizlik, adaletsizlik, kontrolsüzlük ve denetimsizlik vurguları öne çıkmıştır. Pandemide iş/gelir kaybı yaşayan bireylerin biyo-psiko-sosyal ve ekonomik açılardan korunması için gerçekleştirilecek müdahalelerin hak temelli ve toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetecek şekilde yapılması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: COVID-19 pandemisi, zorluklar ve gereksinimler, iş ve gelir kaybı, toplumsal cinsiyet, hak temelli yaklaşım

ABSTRACT

Whilst the pandemic seems like a health issue, it has caused many problems that deepen the multidimensional socio-economic impact. Although states have taken various economic measures, it has been observed that some individuals and families are more affected by the impact of the pandemic than other groups due to the loss of jobs/income. This study was conducted to explore the difficulties faced by individuals who lost their jobs/income during the pandemic, roles and responsibilities among family members, coping practises of individuals and access to rights. This study adopted a phenomenological approach using a qualitative research method. Subjects were reached through purposive and snowball sampling. In this context, in-depth interviews were conducted with 24 subjects (16 men, eight women) using semi-structured forms. The interviews were thematically analysed using the Nvivo 12 programme for qualitative data analysis based on five themes parallel to the research question. As a result, the

* Bu çalışma Raoul Wallenberg İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Enstitüsü'nün İnsan Hakları Araştırmaları Hibe Programı (RW-IHAHP) tarafından fonlanan geniş bir araştırma projesinden hareketle yapılandırılmış ve daha önce başka bir çalışmada kullanılmayan verilerden yararlanılarak üretilmiştir.

economic difficulties caused by the pandemic triggered and multiplied psychological and social difficulties, causing them to multiply. In addition, the pandemic reinforced and deepened gender inequalities. On the other hand, inadequacy, injustice and lack of control were at the forefront of economic regulations, protective measures and assessments about the future. Interventions to protect individuals who have lost their jobs or income due to the pandemic should be carried out in terms of biopsychosocial and economic aspects, based on rights and ensuring gender equality.

Keywords: COVID-19 pandemic, challenges and needs, job and income loss

GİRİŞ

COVID-19 pandemisi toplumsal yapıları derinden etkileyen uzun süreli bir afete dönüşmüştür. Dünya tarihindeki bulaşıcı hastalıklara genel olarak bakıldığında çok sayıda salgın dönemine tanıklık edildiği ancak özellikle bazı salgınların; insanlar, canlılar ve yapısal sistemler üzerindeki etkisinin önemli noktalara ulaştığı bilinmektedir. Ancak hiçbir dönemde 2020 yılı itibarıyla hayatlarımıza giren COVID-19 pandemisi kadar, bulaşıcı hastalıkların tüm kıtalar ve bütün insanlık üzerinde bu denli etkili olmadığı söylenebilir. COVID-19 pandemisinin sağlıkla ilgili etkilerinin yanında ekonomik, sosyolojik, psikolojik ve hatta politik bazı sonuçları olmuştur.

Bütün dünya ekonomisinin COVID-19 pandemisinden olumsuz etkilendiği gözlenmektedir (Duran ve Acar, 2020). Özellikle pandemi nedeniyle yaşanan ekonomik krizin, gelişmekte olan ülkelerin yoksullukla mücadelesine ciddi zarar vereceği öngörülmektedir (Suryahadi, Al Izaati ve Suryadarma, 2020). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO, 2020a) dünya çalışan nüfusunun %81'ini oluşturan 2,7 milyar çalışanın pandemi nedeniyle alınan karantina önlemlerinden etkilendiğini ifade etmektedir. Uygun politika önlemleri olmadan, çalışanların yoksulluğa düşme riskinin yüksek olduğu ve bu bireylerin iyileşme döneminde geçimlerini yeniden kazanmada daha büyük zorluklarla karşılaşacakları belirtilmektedir. Ayrıca Güney Afrika'da yapılan bir çalışmada COVID-19 pandemisinin ekonomik yansımalarının, akıl sağlığını önemli ölçüde bozan eşi görülmemiş iş kayıplarına neden olduğu gösterilmektedir (Posel ve Kollamparambil, 2021). Türkiye'de pandeminin etkisinin incelendiği bir araştırmada, pandeminin özellikle derin yoksulluk yaşayan, günlük işlerde çalışan kişileri açlık, barınma yoksunluğu, temel gereksinimleri karşılayamama gibi risklerle karşı karşıya bıraktığı görülmektedir (Derin Yoksulluk Ağı, 2020).

Genel olarak pandemi sürecinde yaşanan psikolojik zorluklara bakıldığında ise bireylerin korku ve kaygı yaşadıkları gözlenmektedir. Özellikle bulaş riski, bireyleri psikolojik olarak olumsuz etkilemektedir (Ausin, González-Sanguino, Castellanos ve Muñoz, 2020; Broche-Pérez, Fernández-Fleites, Jiménez-Puig, Fernández-Castillo ve Rodríguez-Martin, 2020; Öztürk, Akalın, Özgüner ve Şakiroğlu, 2020). Öcalan ve Özçetin'in (2020) yaptıkları çalışmada da belirttikleri üzere aşı bulunmadan önceki süreçte COVID-19 pandemisinin yol açtığı belirsizlik, hastalığın hızla yayılması, ölüm oranının yüksek olması ve korunma yöntemi ile tedavisinin hâlen bulunamaması bireysel ve toplumsal açıdan paniğe yol açmıştır. Ayrıca salgını kontrol altına almak amacıyla yapılan seyahat kısıtlamaları ve karantina uygulamaları ise bireylerin kaygı ve kontrol kaybını daha fazla hissetmelerine neden olmuştur. Benzer bir şekilde Aşkın ve arkadaşları da virüsün ortaya çıkış nedeninin bilinmemesi ve kontrol altına alınmasındaki güçlükler nedeniyle dünyadaki insanların küresel bir travma yaşadığını ifade etmektedir. Özellikle depresyon, kaygı, anksiyete, yalnızlık, sosyal izolasyon vb. faktörler salgının psikolojik boyutlarını göstermekte ve müdahaleleri gerekli kılmaktadır (Aşkın, Bozkurt ve Zeybek, 2020). Diğer taraftan aşının bulunmasından sonra yaşanan

benzer kaygılar ise aşya erişim ve aşının insanları virüsten koruyup korumadığına yönelik belirsizlikler şeklinde devam etmiştir.

Pandeminin toplumsal cinsiyet açısından da çeşitli etkileri olmuştur. Pandemi dönemindeki istihdam değişimlerinin incelendiği bir araştırmada kadınların %50'sinin iş yaşamlarına ara vermek zorunda kaldıkları bulunmuştur. Aynı araştırmada evden çalışmanın, erkeklere oranla kadınlarda daha çok olduğu bulunmuştur (UNDP, 2020). Türkiye'de yapılan başka bir araştırmada, pandemi öncesinde kadınların çalışma yaşamına katılımının erkeklere nazaran düşük olduğu ve pandeminin bu eşitsizliği artıracağı ifade edilmektedir. Araştırmada görüşülen kadınların, pandemiyle birlikte erkeklere oranla daha çok iş kaybı yaşadığı gösterilmektedir. Ayrıca kadınların erkeklere oranla işten daha çok izin aldıkları görülmektedir. Erkeklere nazaran daha çok kadının iş yerini değiştirdiği ve evden çalıştığı bulgusu elde edilmiştir. Bununla birlikte kadınların ev içi bakım yüklerinin arttığı ve cinsiyete dayalı ev içi iş bölümünün devam ettiği gözlenmektedir (UN Women, 2020). Collins ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan bir araştırmada pandemi sürecinde her ikisi de çalışan ebeveynlerin çalışma saatlerinde toplumsal cinsiyet temelli bir eşitsizlik olduğu gösterilmektedir. Araştırma özellikle pandeminin yükünü annelerin taşıdığını ve bunun uzun vadeli sonuçlarından birinin istihdam kaybı olacağı endişesini dile getirmektedir. Bununla birlikte pandemi sürecinde toplumsal cinsiyet temelli şiddetin arttığı belirtilmektedir. Birçok kadının ve kız çocuğunun pandemi sürecinde istismarcılarıyla aynı evde "kilitlendiği" ve destek hizmetlerinin kesildiği vurgulanmaktadır (UNDP, 2020).

Pandeminin kır ve kent ortamlarında da farklı bir biçimde deneyimlendiği belirtilmektedir (Ribet, 2020). Ek olarak, pandemi yüz yüze etkileşimi sınırlayarak bireylerin sanal ortamlarda etkileşim geliştirmelerine ve evlerine izole olmalarına neden olmuştur. Bu nedenle pandemiye dijitalleşme süreci de ivme kazanmıştır. Pandemiyle birlikte yeniden şekillenen bu yeni kitlesel iletişim biçimi, sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerin kısıtlı imkanları ve yapabilirlikleri nedeniyle özellikle çocukların eğitim-öğretim süreçlerine erişimi açısından da bazı dezavantajlar yaratmıştır (Buckler, Chamberlain, Stutchbury ve Hedge, 2020; Selçuk, Gencer ve Karataş, 2021).

Hak temelli yapılan çalışmalar incelendiğinde, pandemiye karşılaşılan çeşitli zorlukların ve önlem amaçlı gerçekleştirilen kısıtlamaların aynı zamanda bireylerin seyahat, temel ekonomik haklar, eğitim, sağlık, beslenme, barınma ve istihdam gibi bazı haklarına erişimlerini zorlaştırdığı da ifade edilmektedir (Çelik, 2020; Bohoslavksy, 2020). Her ne kadar pandemi sürecinde Cumhurbaşkanlığı, Bakanlıklar ve yerel yönetimler düzeyinde ekonomik ve biyopsikososyal açılardan çeşitli koruma, yardım ve destek çalışmaları yapılmış olsa da COVID-19 pandemisi özellikle sosyo-ekonomik durumu düşük olan bireyler ve aileler üzerinde derin etkilere neden olmuştur. COVID-19 pandemisinin yarattığı çok boyutlu etkilerden ve afet nedeniyle ortaya çıkan sorunlardan özellikle bazı dezavantajlı grupların diğer gruplara oranla daha çok etkilendiği bilinmektedir. Bu noktada kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler ve mültecilerin risk altındaki grupların başında geldiği görülmektedir. Bu süreçte yoksulluk sorunu pandemiye, pandemi de önemli ölçüde yoksulluğu

tetiklemiştir. Bu nedenle pandemi sürecinde istihdam kaybı yaşayan bireyler ve ailelerle çalışmanın kritik bir önem taşıdığı özellikle vurgulanmalıdır. Bu ailelerde yaşayan bireyler hem istihdam kaybı hem de pandemi sürecinin beraberinde getirdiği sosyal ve psikolojik sorunlarla yüzleşmek zorunda kalabilmektedir. Ayrıca sosyal ve ekonomik problemlerin kesişmesi, bu bireylerin ve ailelerinin yaşadığı problemlerin yükünü artırarak, yaşam kalitesini olumsuz etkileme riski taşımaktadır. Bu noktada pandemi sürecinde karşılanamayan gereksinimlerin, derinleşen sorunların ve temel haklara erişimde karşılaşılan zorlukların özellikle iş ve gelir kaybı yaşayan bireylerin ve ailelerin yükünü artırdığı düşünülmektedir. Nihayetinde gerek dünyada gerek ülkemizde pandemiye ilişkin pek çok önlemin ve tedbirin alındığı ancak bu sürecin insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu bilinmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmaların ise hak temelli uygulamadan çok genellikle istatistiki verilere (Demir, 2020; Khan, 2020; Yorulmaz ve Kaptan, 2020) ve teorik kapsamdaki çözüm önerilerine (Türk Nöropsikiyatri Derneği, 2020; Deloitte Türkiye, 2020) dayandığı gözlenmektedir. Hem pandemi süreci hem de iş/gelir kaybı; bireylerin çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına, bazı toplumsal rol ve sorumluluklar açısından önemli krizler ve değişimler yaşamalarına sebebiyet verebilmektedir.

Bu araştırma pandeminin yarattığı çok boyutlu sorunları görünür kılmak açısından önemli bir misyon üstlenmektedir. Ayrıca iş ve gelir kaybı yaşayan bireylerin ve ailelerin, pandemi süresince temel haklara erişimini ve toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki eşitsizlikleri, eleştirel bir bakış açısıyla ele alması sebebiyle de diğer araştırmalardan ayrılmaktadır. Bu bağlamdan hareketle COVID-19 pandemisinin iş ve gelir kaybı yaşayarak açlık sınırının altında kalan bireyler ve aileleri üzerindeki çok boyutlu etkilerini hak ve toplumsal cinsiyet temelli bir bakış açısıyla ele almayı amaçlayan bu araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmaktadır:

- Pandemide iş ve gelir kaybı yaşayan bireylerin; değişen yaşam koşulları karşısında karşılaştıkları zorluklara, aile içerisindeki rol ve sorumlulukların paylaşımına ve baş etme pratiklerine ilişkin deneyimleri nasıldır?
- Bu deneyimler, haklara erişim süreçleri ve toplumsal cinsiyete dayalı ilişkiler bağlamında nasıl şekillenmektedir?

YÖNTEM

Araştırmanın tasarımı

Bu çalışma, pandemi sürecinde iş/gelir kaybı yaşayan bireylerin karşılaştıkları zorluklar, karşılanmayan gereksinimler ve baş etme deneyimlerini toplumsal cinsiyet ve hak temelli olarak ele alan geniş bir araştırma projesinin bir parçasıdır. Bu çalışmada bireylerin deneyimlerini derinlemesine anlamak için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yönteminin seçilmesinin bir diğer nedeni ise, pandemi sürecinde iş/gelir kaybı yaşayan bireylerin deneyimini ortaya koyan nitel bir araştırma olmamasıdır. Çalışma, bireylerin yaşam deneyimlerine

dair anlayışlarının, duygularının, bakış açılarının ve algılarının anlaşılması için nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşımla tasarlanmıştır.

Araştırma öznelerine amaçlı örneklem ve kartopu örneklem teknikleriyle ulaşılmıştır. Bu tekniklerin seçilmesinin nedeni araştırmada pandemi sürecinde iş/gelir kaybı yaşayan bireylerin deneyimlerinin anlaşılabilmesi için belirli kriterleri karşılayan kişilere ulaşılmaya çalışılmasıdır (Creswell, 1994). Araştırmaya katılma kriterleri; "Pandemi sürecinde çiftlerden birinin iş/gelir kaybı yaşaması, evlilik birliği içinde ya da partnerle birlikte yaşama, iş/gelir kaybı ile birlikte toplam gelir düzeyinin açlık sınırının (Türk-İş Nisan 2020 açlık sınırı: 2.374,00 TL) altında bir yaşam sürmek" olarak belirlenmiştir.

Araştırma öznelerine, araştırmacıların sosyal ağlarındaki İŞKUR ve sivil toplum örgütlerinde çalışanlar ve araştırma öznelerinin yönlendirmeleri doğrultusunda ulaşılmıştır.

Veri oluşturma süreci

Pandemi sürecinde işini/gelirini kaybetmiş bireylerle yarı yapılandırılmış form aracılığıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşme ile "doğrudan gözlemlenemeyen, davranışlara yansımayaabilen, ancak belirli bir süreç içinde ortaya çıkabilecek anlamlara, niyetlere, beklentilere bakarak, bireylerin dünyalarını nasıl oluşturdukları, dış dünyaya ilişkin algıları ile kendilerini kuşatan sosyal çevreyi nasıl değerlendirdiklerini" ortaya koyma fırsatı yakalanabilir (Kümbetoğlu, 2015, s.72). Araştırmacıların yaptığı literatür taramasının ardından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formundaki soruların, 3 kişi ile yapılan pilot çalışma sonucunda işlerliği denenmiş ve eksikliklerin giderilmesi sağlanmıştır.

Pandemi nedeniyle araştırmada görüşmelerin planlanması konusunda öncelikle yüz yüze görüşmeler yapıp yapılamayacağının uygunluğu değerlendirilmiştir. Buna göre koşulları uygun olan 8 kişi ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Yüz yüze görüşmeler, araştırma öznelerinin taleplerine ve pandemi koşullarına uygun olacak şekilde açık alanda ve sessiz bir ortamda maske ile gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze görüşmeler için koşullar elvermediğinde ise telefon görüşmeleri (16 görüşme) planlanmıştır. Telefonla görüşmeler konusunda görüşme ortamının sessizlik, rahatlık ve gizlilik açısından düzenlenebilmesi için araştırmacılar, araştırma öznelerini bilgilendirmiştir. Görüşme sahası araştırma öznelerinin bulunduğu İstanbul, Ankara, İzmir, Trabzon, Rize, Eskişehir ve Kahramanmaraş illerinden oluşmaktadır.

Derinlemesine görüşmeler 01.09.2020 ile 30.11.2020 arasında anlatıların tekrar etmeye başladığı aşamaya kadar devam etmiş ve doyum noktasına ulaşıncaya sona erdirilmiştir. Bu kapsamda çalışmada 24 kişi ile görüşme yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 64 dakika sürmüştür. Görüşme öncesinde etik açıdan gizlilik, gönüllülük, anonimlik gibi bilgilendirmeler yapılmış ve karşılıklı olarak aydınlatılmış onam formu imzalanmıştır. Görüşmeler, bireylerden alınan onaydan sonra, ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır.

Analiz

Görüşmelerin ses kaydının transkripsiyonu deşifre hizmeti alınarak gerçekleştirilmiştir. Deşifre işleminin ardından araştırmacılar tüm görüşme dökümanlarını birkaç kez baştan sona okumuştur (döne döne okuma). Araştırmada elde edilen verilerin analiz süreci bilgisayar destekli nitel veri analiz programlarından biri olan Nvivo 12 aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Analiz, araştırmacının sorularına uygun biçimde, 6 aşamayı içeren tematik analiz (Braun ve Clarke, 2006, s. 87) ile yapılmıştır. Analiz programında kod, kategori ve tema oluşturma gerçekleştirilerek analizlere son hali verilmiştir. Temalar, toplumsal cinsiyet ve hak temelli bir bakış açısı gözetilerek yorumlanmıştır.

Araştırmada gizliliği ve anonimliği sağlamak için öznelerle verilen rumuzlar (kod isimler), öznelerin aktardıkları deneyimlerden öne çıkan özellikleri içerecek biçimde oluşturulmuştur. Araştırma raporunda öznelerin anlatıları aktarılırken, daha iyi bir anlayış edinebilmek için anlatıların en sonunda parantez içerisinde sırasıyla rumuz, yaş, cinsiyet, meslek ve yaşanan yer bilgisine yer verilmiştir.

Araştırma özneleri hakkında bilgiler

Araştırma öznelerinin sosyo-demografik bilgileri şöyle özetlenebilir. Araştırma öznelerinin 16'sı erkek, 8'i kadındır. Araştırma öznelerinin yaş ortalaması 36'dır. En küçük yaş 29, en büyük yaş 55'tir. Ortalama çocuk sayısı 2'dir. Öznelerin 8'si ilkokul mezunu, 1'i ortaokul terk, 12'si lise mezunu, 1'i yüksekokul mezunu, 2'si üniversite mezunudur. Araştırma öznelerinin yaşadığı iller ise İstanbul, Ankara, İzmir, Trabzon, Rize, Eskişehir ve Kahramanmaraş'tır.

Araştırma öznelerinin çalışma alanları/meslekleri şöyledir: berber, kahvehane işletmecisi, PlayStation salonu işletmecisi, mobilya/halı satışı yapan esnaf, şoför, tezgahdar, esnaf çaycısı, cenaze nakil çalışanı, fotoğrafçı, doğalgaz tesisatçısı, fabrika işçisi, inşaat işçisi, apartman görevlisi, market çalışanı, emekli çalışan, okulda yardımcı personel, müzisyen, güvenlik görevlisi, öğretmen ve ev emekçisi.

BULGULAR

Yapılan analiz sonucunda araştırmacının bulguları 5 ana tema çerçevesinde yapılandırılmıştır. Bunlar; "Pandemi Sürecine İlişkin Değişimler ve Deneyimler", "Pandeminin Doğurduğu Gereksinimler ve Karşılaşılan Zorluklar", "Pandemi Sürecinde Sosyal ve Ekonomik Düzenlemelerden Yararlanma Durumu, Hak Kayıpları ve Hak Arayışları", "Pandeminin Yarattığı Zorluklarla Baş Etme Deneyimleri" ve "Araştırma Öznelerinin Ekonomik Düzenlemelere, Korunma Önlemlerine ve Geleceğe İlişkin Değerlendirmeleri" olarak ortaya çıkmıştır.

Pandemi Sürecine İlişkin Değişimler ve Deneyimler

Pandemi sürecinin, yaşam sistemlerinde daha önce hiç görülmemiş biçimde büyük değişikliklere yol açtığı gözlenmiştir. Bireylerin pandemiyle ilk karşılaşılan andaki etkilenme ve tepki biçimlerinin bilinçsiz, kontrolsüz ve daha zorlu geçtiği gözlenirken, zamanla pandemiyle yaşamaya uyum

sağladıkları görülmüştür. Pandemi süreci bireylerin ve ailelerin ihtiyaçlarını karşılama biçimlerini, ilişkilene biçimlerini ve sorunlarla baş etme biçimlerini değiştirmiştir.

“Pandemiyle birlikte şeyler değişti; bu hani yakınlıklar, gidip gelmeler, insan ilişkileri, işte kısıtlamalar var. Bir özgürlüğünde kısıtlama var. Ben dışarıya gidip gelen, arkadaşlarıyla görüşen biriyken sonra bir eve kapanma oldu” (İş için köyden şehre gelen L., 44, K, engelli çocuk destek personeli, Eskişehir).

Pandemiyle birlikte bireylerin yaşamlarında bazı psikolojik değişikliklerin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu psikolojik değişimler bir sonraki temada ele alınmaktadır. Pandemi sürecinin aile içi rol-sorumluluklarda ve sosyal çevre ilişkilerinde de birtakım değişimlere yol açtığı gözlenmiştir. Annelik ve babalık rolleri, eşler arasındaki ilişkiler, evde geçirilen zaman ve yeni ya da pekişen alışkanlıklar açısından aile sisteminde bazı değişimlerin yaşandığı görülmüştür. Özellikle pandemi sürecinin bazı eşler arasındaki gerginliği, kavga ve tartışma sıklığını artırdığı sıkça gözlenmişken bazılarında ise olumlu davranışların pekiştiği gözlenmiştir. Eşler arasında artan gerginlik ve kavga durumlarının toplumsal cinsiyet temelli olmasının yanında ekonomik zorlukların yarattığı stresörlerle ve evde kalmayla ilişkili olduğuna da rastlanmıştır.

“Yani ben borç batağında idim. Yani Allah’tan ki miras geldi, babamın evi satıldı. Ben kredi kartlarını o şekilde kapattım, rahata erdim, ben kredi kartlarımı erteliyordum, hatta ailevi yaşamım bu konuda çok bozulmuştu. Ayrılıkla sonuçlanacaktı...” (Diyabetinden dolayı tedirgin S., 44, E, market çalışanı, Eskişehir).

Pandemi sürecinde çocukların teknoloji kullanımı artmış, ev dışındaki yaşamı büyük ölçüde kısıtlanmış ve bir nevi çocukluk evresi baskılanarak evlere hapsedilmiştir. Diğer taraftan iş hayatına katılmaları nedeniyle çocuklarına yeterli zamanı ayıramayan ebeveynler, pandemide çocuklarıyla daha fazla zaman geçirebilme, onlarla oyunlar oynama ve ebeveyn-çocuk ilişkilerini geliştirme fırsatı da bulmuşlardır. Ayrıca evde zaman geçirme süresinin fazla olmasının, kadının ev içi emeğini önemli ölçüde artırdığı görülmüştür. Bu açıdan pandemi sürecinin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirdiği gözlenmiştir. Özellikle kadınların pandemideki annelik rolleri daha sahiplenici ve koruyucu bir biçimde ortaya çıkmıştır. Erkekler açısından ise pandeminin erkeklik krizini beraberinde getirdiği ve eşler arası ilişkiyi olumsuz etkilediği görülmüştür. İş ve gelir kaybı nedeniyle erkeklerin bu süreci daha gergin ve öfkelenerek geçirdikleri gözlenmiştir. Bununla birlikte bazı kadınların anlatılarında, çeşitli çatışmaların yaşandığına ilişkin ifadeler söz konusu olmuş ve bazı kadınlar “çatışmaları alttan aldıklarına” (Ev içi emeği eşi tarafından fark edilen E., 34, K, ev emekçisi, Ankara) dair paylaşımlar yapmıştır.

“Patlamaya hazır bombaymış gibi geziyormuşuz gibi oluyor. Kaşının üstünde niye gözün var, tartışacak duruma geliyorsun. Çünkü hazıra dağ dayanmıyor, elinde 6 bin liraya yakın para kalmış, onu da borç olarak bankadan almışsın, hiçbir gelirin yok, borçların var, taksitlerin var, giderlerin var, bunları düşünmekten başka bir şeye kendini adapte edemiyorsun yani... Ben yani sorumluluk sahibi

olmak zorundayım, sorumluluk bizde olduğu içinde kendimi suçlu hissediyorum.” (Zorla istifa ettirilen baba adayı T., 29, E, apartman görevlisi, Ankara).

Pandemi sürecinde kadınların ev içi ve bakım emeğinin artmasına paralel olarak özellikle pandeminin başlangıç aşamasında erkeklerin ev içi emeğe katıldıkları ancak bunun süreklilik arz etmediği görülmüştür.

“Kahvaltıyı beraber hazırlar olduk. Çamaşırları o asıp, çamaşırları benim topladığım da oldu. Ütü yaptığım da oldu, bunun gibi bazı değişiklikler oldu tabii ki.” (Akraba desteğiyle geçinen H., 35, E, güvenlik görevlisi, İstanbul).

Bireylerin ve aile üyelerinin işten çıkarılması, iş yerlerinin kapatılmak zorunda kalması; artan çalışma süreleri, borçlanmalar; ödenemeyen kiralar, krediler, (evde geçirilen zamanın artması nedeniyle artan) giderler ve faturalar; piyasadaki fahiş fiyat artışları, bireylerin ve ailelerin sosyo-ekonomik sistemlerinin önemli düzeyde bozulmasına neden olmuştur.

“Meslek hayatımızın ilk defa sonuna geldiğimizi düşündüm... 3 ay boyunca çaresiz bir şekilde, hiçbir şekilde mesleğimizi yapamama, işsiz kalma durumu yaşadık... Eskiden ben günde 50 kişi tıraş ediyordum, şu an 10 kişi ediyorum...” (İlk defa oğluna sonra alalım diyen baba E., 40, E, berber, Eskişehir).

Bireylerin ve ailelerin sosyo-ekonomik sistemlerindeki olumsuz değişimler sadece ekonomik zorlukların yaşanmasına değil aynı zamanda biyopsikososyal özellikler başta olmak üzere çok boyutlu gereksinimlerin karşılanamamasına ve çeşitli zorlukların yaşanmasına da zemin hazırlamıştır.

Pandeminin Doğurduğu Gereksinimler ve Karşılaşılan Zorluklar

Bireylerin ve ailelerin pandemi sürecindeki gereksinimlerinin ve karşılaştıkları zorlukların büyük oranda ekonomik, psikolojik, sağlık, sosyal ve eğitim temelli olduğu görülmüştür. Bu gereksinim ve zorlukların ise birbirleriyle ilişkili olduğu ve toplumsal cinsiyete göre farklı deneyimlendiği gözlenmiştir.

Bireylerin gıda, giyim, kira ve fatura ödemeleri gibi temel gereksinimleri karşılamakta zorlandıkları ortaya çıkmıştır. Pandemi sürecinde en çok gereksinim duyulan şeyin ekonomik gelir ve maddi olanaklar olduğu görülmüştür.

“En çok biz paraya açıkçası, çünkü çok maddi sıkıntımız vardı. Çünkü para olmayınca hiçbir şey olmuyor yani...” (Geniş aile desteği ile geçinen H., 35, K, fabrikada işçi, Eskişehir).

İş kaybı yaşayanların iş bulma konusunda çeşitli zorluklar yaşadığı, hali hazırda iş sahibi olup gelir kaybı yaşayan bireylerin ve ailelerin de güvencesiz çalışma gibi çeşitli risklerle karşı karşıya oldukları ortaya çıkmıştır. Piyasadaki fahiş fiyat artışlarının yaşandığı ve alım gücünün önemli düzeyde düştüğü, bireylerin büyük bir çoğunluğu tarafından dile getirilmiştir. Bazı bireylerin temel

gereksinimlerini karşılayamayacak kadar açlık sınırının altında olduğu, bazı bireylerin ise gündelik alışkanlıklarını bir ölçüde devam ettirebildikleri ancak yoksunluk yaşadıkları ortaya çıkmıştır.

“Erkenden yatıyorum ki (çocuklar) bir şey istemesinler benden.” (Kahvaltıları kuru ekmek ve çay olan S., 30, K, özel sektör mutfak çalışanı, Rize).

Pandeminin neden olduğu psikolojik zorluklara ve gereksinimlere bakıldığında bazı bireylerin psikolojik destek gereksinimi duyduğu görülmüştür. Ekonomik gereksinimlerin karşılanmaması beraberinde psikolojik zorlukları getirmiştir. Bireylerin büyük bir çoğunluğunun pandemi sürecinde; COVID-19 hastalığına yakalanma korkusu, yakınlarına bulaştırma korkusu ve yakınlarına zarar geleceğine ilişkin endişe, çalışmak ya da iş aramak zorunda olmak, işyerinde tedirginlik yaşamak, işyerinin tekrar kapanması korkusu, sokakta tedirginlik yaşamak, borçlanma korkusu vb. şeklinde korku, kaygı ve stres yaşadığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte belirsizlik hali hem bireylerin planlarını olumsuz etkilemiş hem de psikolojik zorluklarını artırıcı bir etki yaratmıştır.

“... Psikolojikman evet yaşıyorsun, çünkü hapsoluyorsun, etrafındaki insanlar duyuyor ve tedirgin oluyor. Hani milletçe böyle bir şeye alışkın olmadığımız için ne oluyor ne oluyorsunuz yani.” (İçti boş yazarkasanın fotoğrafını mal sahibine gönderen E., 38, K, hırdavat dükkanında esnaf, Ankara).

Alışılmış sosyal destek sistemlerinin bu süreçte sekteye uğraması süreci daha da zorlaştırmıştır. Bunun yanında hastalığın bulaştığı bireylerde ve yaşandığı evlerde, izolasyon kurallarının ve hastalık prosedürlerinin, ölüm halinde ise defin işlemlerinin bireyleri hiç karşılaşmamış bir yaşam tarzına sürüklemesi, bu sürecin psikososyal etkilerini daha da ağırlaştırmıştır.

“... insanlardan kendinizi soyutluyorsunuz, insanlarla temas etmiyorsunuz, şimdi insanlar yani insanlara biz virüslüüz yani biz pozitifiz, yani ailede pozitif var demek bile, bize bir sanki nasıl söylüyüm, bir utanç gibi geldi... Yani öyle bir duruma geldik insanları da artık yani birtakım yalanlarla geçiştirmeye çalıştık.” (Ailenin değerini anlayan A., 55, E, kahvehane işletmecisi, İstanbul).

Öte yandan pandeminin; aile üyeleriyle birlikte vakit geçirme, dayanışma ilişkilerinin önemini anlama, empati kurma, kendine zaman ayırma, sigara kullanımı gibi zararlı alışkanlıkları yeniden gözden geçirme ve yaşamı sorgulama noktalarında bazı olumlu değişimleri de beraberinde getirdiği gözlenmiştir.

Pandemi döneminde yaşanan psikolojik zorlukların cinsiyetler açısından farklı biçimlerde deneyimlendiği gözlenmiştir. Erkeklerin, endişelerini gizleme ya da “ev halkına” belli etmeme eğilimi gösterdiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca erkeklerin, psikolojik zorlukları ifade ederken genellikle çalışmak zorunda olduklarını ve evin dışına çıktıkları için evde yaşayan bireylere hastalık bulaştırmaya ilişkin çeşitli kaygılar yaşadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Kadınların anlatılarında ise genellikle evde çocukların ve eşin bakımı, evin temizliği ve hijyen kurallarının ön plana çıktığı gözlenmiştir. Kadınların hem kendi psikolojik zorluklarının yükünü hem de evdeki diğer bireylerin yükünü taşıdıkları ortaya çıkmıştır.

“... Biz erkek olarak daha çok dışarıya çıktığımız için bizde şöyle bir korku var, acaba eve biz getirir miyiz, biraz bu yönde yani bayanlardan daha şey olarak düşünüyorum.” (Müzisyenlerin zorluğu ona katlandı diyen K., 41, E, müzisyen ve inşaat işçisi, Kahramanmaraş).

Bazı bireyler, pandemi sürecinde hastaneye gitmenin yaratacağı risklerden dolayı sağlık hizmetlerine başvurmadıklarını ifade etmiştir. Özellikle kronik hastalığı olan bireylerin, sağlık temelli zorlukları daha belirgin yaşadıkları gözlenmiştir. Bazı bireylerin ise maske ve dezenfektana erişimde çeşitli zorluklar yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Pandeminin ilk evrelerinde hijyen malzemelerine ulaşımında çeşitli zorluklar yaşandığı görülmüştür.

Pandemi sürecinde bireylerin kişiler arası yakın ilişki kurma kapasitelerinin ve sosyalleşme pratiklerinin derinden etkilendiği ortaya çıkmıştır. Bireylerin en önemli sosyal gereksinimleri sosyalleşme, kişilerarası yakın iletişim kurma ve ev dışında hareket özgürlüğü olarak gözlenmiştir.

“Ya en çok neye dediğim gibi işte bir dost bir arkadaşıyla oturup, bir rahatlamaya insanın çok ihtiyacı var, hani arada bir biz arkadaşlarımızla buluşuyoruz, oturuyoruz, anlatıyoruz; ama onun kıymetini ben şimdi anladım. O bir özgürlükmüş; bizim için bir insanla bir araya gelip bir şeyler konuşmak insanı rahatlatıyormuş, terapi gibi oluyormuş.” (Örgü bebekleriyle evi geçindiren T., 42, K, fabrikada işçi, Eskişehir).

Sosyal gereksinimlerin karşılanmamasının beraberinde bazı kültürel zorluklar getirdiği ortaya çıkmıştır. Aile yakınları ve akrabalarla görüşmemenin, sosyal ve kültürel ilişkilerin zayıflamasına neden olduğu ve kapı-komşu ilişkilerinin de zedelendiği görülmüştür.

Pandemi Sürecinde Sosyal ve Ekonomik Düzenlemelerden Yararlanma Durumu, Hak Kayıpları ve Hak Arayışları

Pandemide istihdama ilişkin hak kayıplarına dair anlatılarda özellikle zorla istifa ettirilme, maaş kesintileri ve kısa çalışma ödeneğinin eksik yatması durumları öne çıkmıştır. Bunun yanında iş yerlerinde denetim eksikliğinin ve güvencesiz çalışmanın hâkim olduğu, bireylerin artan ekonomik zorluklar karşısında kredi ve borç yüküyle karşı karşıya kaldıkları, desteklerin eksik ya da yetersiz olduğu ve sosyal yardımların dağıtımında adaletsizlikler yaşandığı yönünde anlatılar öne çıkmıştır.

Öznelere hak kaybına yönelik deneyimleri sorulduğunda, bir kısmı azalan gelirlerin araştırılması gerektiğini, bir kısmı desteğin yetersiz olmasından ötürü hak kaybı yaşadığını, bir kısmı ise yöneticilerin hassas bir şekilde ihtiyaç sahibi kişileri belirlemesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bunlar yapılmadığı için hak kaybına uğradığını düşünen öznelere bu konuda kızgınlıklarını ifade etmiştir. Ayrıca pandeminin olumsuz etkilerini gidermek için devlet tarafından alınan tedbirler karşısında adaletsizliklere maruz kaldığını ifade eden bireyler bulunmaktadır. Bu bireylerin bir kısmı yardımların doğru kişilere ulaşip ulaşmadığı konusunda şüphe duyarken bir kısmı da bazı kurumların ilgisiz davrandıklarından yakınmaktadır.

“... İlk başta önlem olarak bence bu yardımların daha çok araştırılarak verilmesi taraftarıyım çünkü benim çok tanıdığım oldu evi barkı olan, işte eşi çalışan ama yardım alan, bu şekilde olan insanlar oldu... Yani bir şeyi böyle sayısal lotodan çıkar gibi olacak şeyler değil bunlar, önce bunların önlemini alırdım.” (Atanamayan ücretli öğretmen S., 29, K, öğretmen, İzmir) .

Araştırmaya katılan öznelere sosyal güvencesi olmadan çalışanlar, güvencesiz çalışma koşulları nedeniyle pandemide işsiz kalmanın yanında sunulan ekonomik destekten yararlanamama gibi hak kayıplarıyla karşılaşmışlardır. Bu durum, pandemi dönemindeki biyopsikososyal örselenmeyi de artırmıştır. Sosyal güvenlik sigortasını kendi imkanlarıyla yatıranlar da yaşadıkları gelir kaybından dolayı sigorta ücretlerini yatırmakta zorluk çektiklerini ifade etmişlerdir.

“Ben şu anda çalıştığım yerde sigortam orda gözüküyor çünkü ben şu anda ... müzisyen olarak görüldüğüm için sigortamı kendim yaptırıyorum ... Ama tabii onu yatırmakta artık bayağı bir zorlanıyoruz...” (Müzisyenlerin zorluğu ona katlandı diyen K., 41, E, müzisyen ve inşaat işçisi, Kahramanmaraş).

Araştırmada pandemide iş/gelir kaybı dolayısıyla hak kaybı yaşayan öznelere hak arayışları hakkında sorular yöneltilmiştir. Bireylerin bir kısmı hak arayışına yönelik umutsuzluklarını ve desteklerden yararlanma konusunda şanssızlıklarını dile getirerek haklarını aramadıklarını ifade etmiştir. Bireylerin bir diğer kısmı ise iş/gelir kaybı ve ekonomik desteklerden yararlanamama konusunda hak arayışları girişimlerinin olduğunu ancak bu konuda bilgilendirme eksikliği bulunduğunu ve sürekli araştırma yaptıklarını ifade etmiştir. Öznelere hak arayışları için başvurdukları yöntemlere bakıldığında ise imza kampanyası düzenleme, Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) üzerinden şikâyet etme, İŞKUR'a başvurma ve bireysel mücadelenin öne çıktığı görülmektedir.

Hak arama sürecinin önemli adımlarından biri, sunulan haklar konusunda asgari düzeyde bilgi sahibi olmaktır. Hak kaybı yaşadıklarını belirten öznelere bir kısmı bu konudaki bilgilendirmelerin yapılmadığını, CİMER'e başvurmasına rağmen herhangi bir sonuç alamayacağına inandığını veya bu konuda umutsuzluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

“CİMER'e (Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi) hiç yazmadım, yazıyım mı? Bilmiyorum ki keşke yazabilsem. Bilsem gidecek, bunu Cumhurbaşkanlığı görecektir yani.” (Kahvaltılarını kuru ekmek ve çay olan S., 30, K, özel sektör mutfak çalışanı, Rize).

“Girmedik... Biliyoruz ki hak, hak hakkı haklı olana verilmiyor ...” (İçi boş yazarkasanın fotoğrafını mal sahibine gönderen E., 38, K, hırdavat dükkanında esnaf, Ankara).

Araştırmada öznelere büyük bir çoğunluğunun pandemide ekonomik zorluklar karşısında çıkarılan koruyucu düzenlemelerden yararlanamadıkları, hak kaybına uğradığını düşündükleri, mağdur hissettikleri ancak hak arama konusunda çok fazla bilgiye sahip olmadıkları ve umutsuz oldukları ortaya çıkmıştır.

Pandeminin Yarattığı Zorluklarla Baş Etme Deneyimleri

Araştırma öznelerinin baş etme deneyimleri; ekonomik, psikolojik ve sosyo-kültürel temelli zorluklarla baş etme olarak çeşitlenmektedir.

Araştırma öznelerinin ekonomik zorluklarla baş edebilmesinin bir yolu; yakınlarına ve esnafa borçlanma, kredi kartı harcamalarına yüklenme ve kredi çekme girişimleri olarak ortaya çıkmıştır. Öznelerin bir kısmı kendilerine banka kredisi dahi çıkmadığını belirtirken, kredi çıkanlar ise başvurdıkları miktarın çok altında bir kredi çıktığını ve bekleme süresinin uzun sürdüğünü dile getirmişlerdir. Bu sırada borcu ödeyebilmek için de ek borçlanmaların gerçekleştiği; çekilen kredilerin, borçların bir kısmını ödemeye yardımcı olduğu ancak ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz olduğu belirtilmiştir. Öznelerin büyük bir çoğunluğu sosyal yardımlara ve pandemi sosyal desteklerine başvuru yaptığını ancak sonuç alamadıklarını aktarmışlardır. Ekonomik zorluk karşısında özellikle bakliyat gibi yemek yapımında fazla malzeme gerektirmeyen kuru gıdalara yönelme, elektriği az kullanmaya çalışma, telefon ve internet faturasını düşürme, giyim gereksinimlerini erteleme gibi temel ihtiyaçlarda kısıtlama ve tasarruf yapmaya çalışıldığı görülmüştür. Bunun yanında geçici, mevsimlik işlerde çalışma ve ev içi el işi yaparak gelir elde etme gibi girişimlere de rastlanmıştır. Ayrıca araştırmada, ekonomik zorlukların karşılaşılan diğer zorlukları artırdığı gözlenmiştir.

“Evime yiyecek aldığım yiyeceklerde, içeceklerde, hijyende olsun deterjanda olsun belli bir kısıtlamaya gittim. Evimde belli bir lambaları kapatmaya başladım tasarruf yapmaya başladım. Bunun gibi kendimizden kısıtlayıp tasarruf yapmaya gidiyoruz. ...İnternetlerimizi iptal ettik. Telefonlarımızın faturalarını en düşük limite indirdik hayatımızın belli aralarında ödün verdik yani kendimizden vermek zorunda kaldık.” (Akraba desteğiyle geçinen H., 35, E, güvenlik görevlisi, İstanbul)

Psikolojik zorluklarla baş etme deneyimlerinde ise dine yönelme, sabretme, şükretme, pandeminin biteceğine dair kendine telkinde bulunma ve hobilere yönelme gibi pratikler kullanılmıştır. Ayrıca daha kötü durumda olan insanları düşünmenin, bireylerin dayanıklılığını artırmada etkili olduğu belirtilmiştir.

“Ya ben hep şöyle bu bir süreç biz bunu atlatacağız bu geçecek bu günler geride kalacak diye düşündüm öyle. ... Telkin verdim ben kendime yani geçecek bu bir süreç bu şekilde kalmayacak. ...Hep öyle düşündüm işte bu bir imtihan dedim.” (Taksitle kızına bilgisayar almak isteyen N., 48, K, güvenlik görevlisi, Ankara).

Öznelerin pandeminin yarattığı sosyo-kültürel alandaki zorluklarla baş etme konusundaki pratiklerinin toplumsal cinsiyet rol kalıplarına paralel biçimde farklılaştığı görülmüştür. Örneğin kadınların sosyo-kültürel zorluklarla daha çok ev ve aile içi alanda oyunlarla, telefonla görüşme gibi yollarla baş ettikleri görülürken, erkeklerin ise dışarıda, kahvehanede arkadaşlarla görüşme, merkezden uzak yerlerde yeşil alanlara ve balığa gitme gibi etkinliklerle baş ettikleri ortaya çıkmıştır.

Araştırma Öznelerinin Ekonomik Düzenlemelere, Korunma Önlemlerine ve Geleceğe İlişkin Değerlendirmeleri

Araştırma öznelerinin büyük bir kısmı, pandemi sosyal destek miktarının az olduğunu, desteğin bir defalık olmasının çok yardımcı olmadığını ve destek başvurusunun sonuçlanmasının uzun sürdüğünü vurgulamışlardır. Bireyler pandemi sosyal desteğinin dışında diğer sosyal yardımların dağıtımında ise adaletsizlikler olduğunu, bu konuda yapılan denetimin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Özneler pandemi sürecinde ailelerin ekonomik anlamda yaşadıkları sıkıntıların ve mağduriyetlerin görülmediğini aktarmışlardır. Bunun yanında piyasada gıda ürünlerinin fiyat artışlarına vurgu yapmış ve bu artışların yeterince kontrol edilmediğinden şikâyet etmişlerdir.

“Şu an ihtiyacı olmayıp da yardım alan o kadar çok insan var ki ülkemizde, buna hepimiz şahit oluyoruz, yani ben duyuyorum... Gerçekten yapacağım yardımın da doğru yere mi gittiğine bakardım.” (İlk defa oğluna sonra alalım diyen baba E., 40, E, berber, Eskişehir).

Öznelerin bir kısmı COVID-19 pandemisinden korunma amaçlı yeterince önlem alındığını belirtirken, bireylerin büyük çoğunluğu ise alınan önlemlerin yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Özneler bu önlemlere dair anlatılarında devletin ekonomiyi koruma amaçlı aldığı kararlardan ve vatandaşların korunma konusundaki ihmalden bahsetmişlerdir. Devletin ekonomiyi koruma amaçlı aldığı kararlar konusunda özellikle eve kapanmanın yeterince yapılmamasını, şehirlerarası ve yurtdışı seyahatlerin açılmasını, turizm sektörünün açılmasını ve her iş alanında eşit şekilde kapanma yapılmamasını vurgulamışlardır. Vatandaşların ise maske ve sosyal mesafe kurallarına dikkat etmeme, rahat davranma ve hastalık konusunda özgüvene sahip olma gibi ihmallerine vurgu yapılmıştır.

“Ama şimdi bu turizm sektörünü açtılar düğün dernekleri yaptılar yurt içi yurt dışı geliş gidişler gurbetçiler geldi. Bu sene gelmeseydiler hiçbir şey olmazdı. Ne oldu her yere her şehre her köye yayıldı. Şimdi tamam onlar ekonomik anlamda düşünüp bunu yaptılar ama şimdi eğitimden olduk eğer ki turizm sektörü bu düğün dernekler bu yurt dışı yurt içi giriş çıkış olmasaydı bizim çocuklar şu an canlı yüz yüze eğitimde olurlardı benim görüşümce.” (Örgü bebekleriyle evi geçindiren T., K, 43, fabrikada işçi, Eskişehir).

Araştırmada öznelerin gelecekte beklentilerine dair anlatılarının büyük çoğunluğunda bir umutsuzluk ifadesi öne çıkmıştır. Bu umutsuzluk ifadesi pandeminin bitmesine, ekonomik durumun düzelmesine, psikolojik iyilik haline, kendilerinin ve çocuklarının geleceği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Araştırmanın öznelerinin büyük bir çoğunluğunun gelecek iş yaşamına dair beklentilerinde özellikle mevcut mesleklerinin/işlerinin güvencesizliği dolayısıyla iş değiştirme, iş kurma ya da bulma kaygıları öne çıkmıştır.

“Şu anda da var gelecek kaygım ama şimdi hani büyükşehir diyorum ilerde bir iş bulursak, ikimizde bir iş bulursak kendimize göre; borçlar da bir şekilde ödenirse, taksitlere falan bölünürse, kendi huzurum da olursa gelecek kaygım ortadan kalkıyor ama hiçbiri olmazsa gelecek kaygısı hala var.” (İş için köyden şehre gelen L., 44, K, engelli çocuk destek personeli, Eskişehir).

Yukarıdaki anlatılarda görüldüğü üzere pandemi koşullarında araştırma öznelerinin geleceğe ilişkin beklentilerinin belirsizlik, güvencesizlik, kaygı ve umudu koruma temelinde şekillendiği dikkat çekmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

COVID-19 pandemisinin biyolojik, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik etkilerinin özellikle iş/gelir kaybı yaşayan bireyler ve aileler üzerinde önemli değişimlere neden olduğu görülmektedir. Pandeminin ekonomik zorlukları beraberinde getirdiği, ekonomik zorlukların ise psikolojik, sosyal, sağlık ve eğitim temelli zorlukları artırdığı ve pandemi sürecinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin pekiştiği ortaya çıkmıştır.

Bireylerin iş/gelir kaybı yaşamaları nedeniyle temel gereksinimlerini karşılayacak ekonomik yeterlilikten yoksun oldukları görülmüştür. Yapılan bir araştırmada pandemi sürecindeki gelir kayıplarının orta ve alt orta gelir gruplarında yoğunlaştığı ifade edilmektedir. Ayrıca geliri olan kişilerin neredeyse üçte birinin, kendi işini yapan her on kişiden dördünün ise gelirlerinde azalma olduğu belirtilmektedir. Ek olarak geçim zorluğu yaşayanların %70, gıda harcamalarını karşılamakta zorlananların ise %38 oranında olduğu bulunmuştur (Uysal Kolaşın, Hızıroğlu Aygün ve Köksal, 2021). Mevcut gelir kaybına, piyasadaki fahiş fiyat artışlarının eklenmesiyle alım gücünün önemli ölçüde azaldığı dikkat çekmektedir. Ortaya çıkan ekonomik kayıplar ve alım gücünün azalması aynı zamanda COVID-19 virüsünden korunmada gerekli olan maske ve temizlik malzemeleri gibi gündelik temel ihtiyaçların karşılanmasını olumsuz etkilemektedir. Bu durum iş/gelir kaybı yaşayan bireylerin daha fazla bulaş riski yaşamalarına ve sağlık temelli gereksinimlerinin artmasına neden olmaktadır. Öte yandan ekonomik gereksinimlerin karşılanamaması pandemide karşılaşılan diğer zorlukları da tetiklemiştir. Türkiye’de yapılan bir çalışmada, pandemi sürecinde derin yoksulluk yaşayan bireylerin temel gereksinimlerini karşılayamama gibi risklerle karşı karşıya kaldıkları belirtilmektedir (Derin Yoksulluk Ağı, 2020). Bozulan gelir-gider dengesi, bireyleri ve ailelerini, pandeminin risklerine daha açık bir hale getirmiştir. Ancak, pandemi sürecinin bireylerin yaşamları üzerinde özellikle evdeki aile bireyleriyle ve yakınlarla daha çok vakit geçirme, birbirini daha iyi tanıma, dayanışma ilişkilerinin pekişmesi, kendine ve hobilere zaman ayırma gibi birtakım olumlu yanlarının olduğu da öne çıkmıştır.

Pandemi sürecinin yarattığı koşulların; aile içi rol ve sorumlulukların ve eşler arasındaki ilişkilerin değişmesine, farklı erkeklik ve çocukluk deneyimlerinin yaşanmasına ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin genel olarak korunmasına sebebiyet verdiği görülmüştür. Pandemi sürecinde kadınların ev içi ve bakım emeği önemli düzeyde artmıştır. Eve kapanmanın ilk zamanlarında bazı erkeklerin ev içi bakım emeğine katıldığı ancak bunun süreklilik arz etmediği ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan erkeklerin bir kısmının pandemi sürecini, dinlenebilme açısından önemli bir fırsat olarak değerlendirdikleri ancak artan ev içi ve bakım emekleri nedeniyle kadınların böyle bir olanaklarının olmadığı görülmektedir. Ayrıca pandemi sürecinde artan ev içi kadın emeğine, aileyi virüsten koruma

ve zorlu dönemlerde evin ihtiyaçlarını daha çok tedarik etme sorumluluğunun eklendiği dikkat çekmektedir. Sağlık temelli ihtiyaçların karşılanmasında özellikle kadınların tüm aile bireylerinin alması gereken önlemler konusunda düzenleyen, kontrol eden, temin eden konumunda oldukları görülmüştür. Bu durum pandemiyle birlikte kadınlara bazı yeni rollerin atfedilmesine, var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin pekişmesine ve ayrıca geleneksel toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kolay dönüşmediğine de işaret etmektedir. Bununla birlikte pandeminin neden olduğu iş/gelir kaybının, bazı erkekler için erkeklik krizine dönüştüğü ve eşler arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilediği gözlenmiştir. Özellikle pandemi sürecinde iş ve çalışma hayatıyla ilgili olarak erkeklere atfedilen geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin sürdürülememesinin ve yaşanan ekonomik zorlukların, kadına yönelik psikolojik şiddete zemin hazırladığı da dikkat çekmektedir. UNDP'nin (2020) Cinsiyete Dayalı Şiddet ve COVID-19 raporunda ekonomik krizler, çatışmalar veya hastalık salgınları gibi acil durum sırasında cinsiyete dayalı şiddetin arttığına vurgu yapılmaktadır. Aynı raporda önceden var olan sosyal normlar ve cinsiyet eşitsizliklerinin, COVID-19 pandemisinin neden olduğu ekonomik ve sosyal stres, kısıtlı hareket ve sosyal izolasyon önlemleri ile birleşerek cinsiyete dayalı şiddeti artırdığı belirtilmektedir. Diğer taraftan bu araştırmada pandeminin getirdiği zorlukların kadınlar ve erkekler tarafından farklı deneyimlendiği ortaya çıkmıştır. Benzer farklılık pandeminin kadınlar ve erkekler üzerinde yarattığı psikolojik etkiler açısından da görülmüştür. Başka bir araştırmada da kadınların erkeklere nazaran pandeminin olumsuz etkilerini daha çok yaşadıkları vurgulanmaktadır (UN Women, 2020). Ayrıca kır-kent ayrımı açısından bakıldığında, kırdaki yaşanan geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin kentlere oranla daha az değişim gösterdiği ve daha çok korunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

COVID-19 pandemisinin yol açtığı belirsizlik ortamı bireysel ve toplumsal açıdan paniğe yol açmıştır (Öcalan ve Özçetin, 2020). Benzer bir şekilde virüsün ortaya çıkış nedeninin bilinmemesi ve kontrol altına alınmasındaki güçlükler nedeniyle dünyada küresel bir travma yaşandığı ifade edilmektedir (Aşkın, Bozkurt ve Zeybek, 2020). Bu çalışmada da COVID-19 pandemisinin yarattığı izolasyon, bireylerin ve ailelerin dayanışma ve destek sistemlerinin işlevsiz kalmasına neden olmuştur. Pandemi sürecinin kişiler arası yakın ilişkileri ve sosyalleşme pratiğini olumsuz etkilediği ve insanların bu nedenle sosyal ve psikolojik zorlukları daha ağır deneyimlediği ortaya çıkmıştır. Öte yandan bazı COVID-19 hastalarının ve yakınlarının hastalıktan dolayı damgalanma ve dışlanma riski sebebiyle kendilerini gizledikleri dikkat çekmektedir. Pandemi, vefat eden COVID-19 hastalarının defin işlemlerinde alışılmış geleneksel yas merasimi ve dayanışma kültürünün aksine yas sürecinin bir başına yaşanmasına ve sürecin daha ağır deneyimlenmesine neden olmuştur.

COVID-19 pandemisinin sosyal ve ekonomik haklar üzerinde uzun süreli sonuçları olacağı öngörülmüştür (Human Rights Watch, 2020). Bunun en büyük nedenlerinden biri bireylerin içinde bulunduğu topluluklardaki sosyoekonomik eşitsizliklerden ve ayrımcılıklardan ötürü zorluklarla karşılaşmasıdır. Pandeminin etkilerine odaklanılan bir araştırmada da ifade edildiği üzere pandemi nedeniyle istihdam kayıpları yükselmiş ve eşitsizlikler daha da derinleşmiştir (Kalaylıoğlu, 2020). Buna karşılık olarak hükümetler sosyal ve ekonomik zorlukları en aza indirmek için çeşitli koruyucu

düzenlemeler yapmışlardır. Ancak bu adımlar risk altındaki bireyler için ya yetersiz kalmakta ya da bu bireyleri yeterince koruyamamakta ve insan haklarını baskı altına almaktadır (Kedzia, 2020). Pandeminin yarattığı zor şartlar sosyal korumayı uluslararası gündemin önemli bir noktasına taşımıştır. Dünyada çeşitli ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de pandeminin sosyal ve ekonomik etkilerini en aza indirmek için Sosyal Koruma Kalkanı Programı gibi çeşitli koruyucu düzenlemeler yapılmıştır. Ancak araştırma özneleri tarafından pandemide alınan önlemlerin ve yapılan koruyucu düzenlemelerin adil, eşit ve kapsayıcı nitelikte olmadığı vurgulanmıştır. Bu noktada bireylerin yapılan düzenlemelere ve zorluklara ilişkin hem kaderci hem de eleştirel söylemleri öne çıkmıştır. Araştırma öznelerinin yerleşik sektörde çalışmadığı için sosyal güvencesizlik yaşadıkları, haklara erişim ve hakları kullanma konusunda umutsuz oldukları dikkat çekmiştir. Aynı zamanda bireylerin hak farkındalığı, bilgisi ve haklara erişimle ilgili önceden var olan hazır bulunuşluk düzeyleri de haklara erişim ve hak arama süreçlerini olumsuz etkilemiştir.

Araştırma öznelerinin baş etme deneyimlerine ilişkin sonuçlar, pandemide karşılaşılan ekonomik, biyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel temelli zorluklara ve gereksinimlere paralel biçimde şekillenmiştir. Bu kapsamda ekonomik zorlukların diğer zorlukların temelinde yer alması, baş etme pratiklerini ekonomik duruma göre değiştiren ve sınırlayan deneyimlere yol açmıştır. Örneğin yapılan bir çalışmada, COVID-19 pandemisinin bireylerde iş kaybına yol açtığı ve iş kaybının depresyon, anksiyete, özgüven düşüklüğüne neden olduğu ve madde kullanım bozukluğu ve intihar riskini artırdığı ifade edilmiştir (Panchal ve diğ., 2021). Bir başka çalışmada ise COVID-19 pandemisinin bireylerde kaynak kaybına yol açtığı ve bu kaynak kaybının kişilerin psikolojik semptomlarını olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir (Acartürk ve Uygun, 2020). Pandeminin yarattığı sosyal ve psikolojik etkilerle baş etme durumunun, bireylerin ekonomik durumuna bağlı olduğu ifade edilmektedir (Çabuk-Kaya, Çelik, Çakıroğlu-Çevik ve Ural, 2021). Dolayısıyla pandemideki ekonomik zorluklar diğer zorlukların temelinde yer almakta ve bu zorluklarla baş edilmesini güçleştirmektedir.

Ekonomik temelli zorluklarla baş etmenin de toplumsal cinsiyete göre farklılaştığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Dünya Bankası (World Bank) (2020), COVID-19 ile mücadelede kadınların sağlık ve sosyal destek konularında ön saflarda olduğunun altını çizmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO, 2020b) de özellikle sağlık sektöründeki ve aile sorumlulukları olan kadınların desteklenmeleri konusunda devletlere çağrı yapmıştır. Çünkü yapılan araştırmalar belirli eşitsizlik seviyelerine sahip ülkelerde kadınlar, yoksullar ve etnik gruplar gibi birçok hassas grubun kriz karşısında daha düşük sağlık, daha yüksek gelir ve istihdam kaybı riskiyle karşı karşıya olduğunu göstermektedir (Nassif-Pires, de Lima Xavier, Masterson, Nikiforos ve Rios-Avila, 2020). Ekonomik temelli zorluklarla baş etme pratiklerinin toplumsal cinsiyet rol kalıplarına paralel biçimde çeşitlilik gösterdiği görülmüştür. Örneğin kadınların ev ekonomisine uygun olarak tasarruf yapmak için beslenme konusunda aldığı önlemler ve çözümlere dair anlatıları geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin bu noktada işleyişini yansıtmaktadır. Bu çalışmaya benzer şekilde Çabuk-Kaya ve diğerleri (2021) tarafından yapılan bir

çalışmada gençlerin COVID-19 pandemisinin yarattığı zorluklarla başa çıkabilmelerinde toplumsal cinsiyetin etkili olduğu gösterilmektedir. Buna göre kadınların erkeklere kıyasla olumlu stratejileri daha fazla kullandığı ayrıca duygusal ve davranışsal olumlu stratejileri kullanma düzeylerinin de daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

Araştırmada psikolojik zorluklarla baş etme konusunda kabullenme, sabretme, şükretme ve umudu sürdürme stratejilerinin kullanıldığı görülmüştür. Geliştirilen baş etme pratikleri aynı zamanda sorunlarla baş etme sürecine, daha çok geleneksel ve bireysel bir çerçeveye yaklaşıldığını da göstermektedir. Bu bireysel baş etme pratikleri aynı zamanda yeterli koruma önlemlerinin alınmadığına da işaret etmektedir. Bununla birlikte sosyo-kültürel zorluklarla baş etme pratiklerinde kadınların evde daha çok yakın çevre ile teknolojik araçlarla sosyalleştikleri, erkeklerin ise arkadaşları ile dışarıda (kahvede) görüşmeye devam etme, güvenli kırsal alanlara ve doğaya gitme gibi baş etme anlatıları öne çıkmıştır. Bu durum erkekler ve kadınlar arasındaki kamusal-özel alan ayrımının (ayrı alanlar nosyonunun) pandemi koşulları ile baş etme konusunda da sürdürüğünün bir göstergesidir.

Araştırma öznelerinin ekonomik düzenlemelere, koruma önlemlerine ve geleceğe ilişkin değerlendirmelerinde yetersizlik, adaletsizlik, kontrolsüzlük ve denetimsizlik vurguları dikkat çekmektedir. Bu vurgular, sosyal yardımların yapılması konusundaki anlatılarda da görülmektedir. Ekonomik düzenlemelerde vatandaşın yaşadığı sorunların görülmediği ve bu sorunlarla baş etme konusunda yalnız bırakıldığına dair kanaatin hâkim olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Benzer biçimde bir yandan geleceğe dair umutsuzluk ve endişeler artmışken, diğer yandan bireylerin hayatlarında kritik bir öneme sahip olan gelir yetersizliği ve güvencesizlikten kurtulmak için farklı arayışlar içerisinde olduğu ve çeşitli iş planları yaptığı da gözlenmiştir.

Çalışmada ortaya çıkan bütün bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde ekonomik zorlukların, psikolojik, sağlık ve sosyal zorluklarla ilişkilendiği ve toplumsal cinsiyet yapısının yaşanan deneyimlerin etkisini derinleştirdiği dikkat çekmektedir. Toplumsal cinsiyetin sınıf, ırk ve diğer sosyal yapılar gibi önemli ve bütünlüklü bir boyut olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu sonuçlar şaşırtıcı değildir. Öte yandan toplumsal yaşamın birçok alanında etkili olan pandemi, bireylerin ve ailelerin yaşadıkları sorunların kesişmesini de beraberinde getirmiştir. Sorunların kesişmesi hak kayıplarının artmasına ve birey ve ailelerin yaşam kalitesinin olumsuz etkilenmesine sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte pandemi süreci, hak temelli yaklaşımdan hareketle toplumsal yapıdaki eşitsizlikleri ve devlete, bireylere, ailelere ve topluma düşen görevleri daha görünür kılmıştır. Böylelikle pandemiyle birlikte sosyal adalet ve refahın toplumsallaşması konuları, pandemide değişen zorlu yaşamlar üzerinden daha somut ve hassas bir yapıya bürünmüştür.

Pandemide iş/gelir kaybı yaşayan birey ve ailelerin gereksinimleri ulusal düzeyde tespit edilmeli ve hak temelli bir yaklaşımla katılım ve kapsayıcılık ilkelerinden hareketle politika, program ve hizmetler oluşturulmalıdır. Pandemi sürecinde yapılan düzenlemelerin iş/gelir kaybı yaşayan tüm bireyleri sosyal ve ekonomik anlamda uzun vadeli olarak koruması gerekmektedir. Bu sosyal ve ekonomik

koruma başta sigortasız, geçici ve asgari ücretle çalışanlar olmak üzere gayri resmî ve belgesiz çalışan bireyleri kapsamalıdır. Bunun yanı sıra hak kayıpları karşısında hak arama yollarının ve süreçlerinin daha açık ve şeffaf bir şekilde olması elzemdir. Bireylerin hak arama yollarına dair bilgi eksikliğinin ortaya çıkması nedeniyle hak arama konusunda bilinçlendirilmeleri ve savunuculuk konusunda güçlendirilmeleri gerekmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmaya başlamadan önce Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan etik kurul izni alınmıştır. Çalışmanın başlık dipnotunda ve yöntem bölümünün başında belirtildiği üzere bu çalışma, Raoul Wallenberg İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Enstitüsü'nün İnsan Hakları Araştırmaları Hibe Programı (RW-İHAHP) tarafından fonlanan geniş bir araştırma projesinin bir ürünüdür. Bu makaleye konu olan çalışma, araştırma projesinin daha önce başka bir çalışmada kullanılmayan verilerinden yararlanılarak, projenin ana amacını yansıtan geniş bir kısımdan üretilmiştir. Sonuçları herhangi bir yerde yayınlanmayan araştırma projesinden elde edilen verilerin farklı bir kısmı ise özgün bir bakış açısıyla analiz edilerek (değerlendirilmek üzere) uluslararası nitelikteki bir sosyal hizmet dergisine sunulmuştur.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Tüm yazarlar araştırmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu araştırmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acartürk, Z.C. ve Uygun, E. (2021). COVID-19'un Türkiye'de psikolojik sorunlara etkisi ve kendi kendine yardım ve fazlası müdahalesi içinde geliştirilmiş, "stres zamanlarında önemli olanı yapmak: resimli bir kılavuz" kitabının fizibilite çalışması. *COVID-19 ve Toplum*. Ankara: TÜBİTAK. Erişim Linki: covid_19_ve_toplum_salginin_sosyal_beseri_ve_ekonomik_etkileri_sorunlar_ve_cozumler.pdf (tubitak.gov.tr) Erişim Tarihi: 10.08.2021.
- Aşkın, R., Bozkurt, Y. ve Zeybek, Z. (2020). Covid-19 pandemisi: psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 304-318.
- Ausín, B., González-Sanguino, C., Castellanos, M. Á. ve Muñoz, M. (2020). Gender-related differences in the psychological impact of confinement as a consequence of COVID-19 in Spain. *Journal of Gender Studies*, 1-10.
- Bavel, J.J.V., Baicker, K., Boggio, P.S. et al. Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response. *Nat Hum Behav* 4, 460–471 (2020). DOI:10.1038/s41562-020-0884-z.
- Bohoslavsky, J.P. (2020). COVID-19 Economy vs Human Rights: A Misleading Dichotomy. Erişim

- Linki: <https://www.hhrjournal.org/2020/04/covid-19-economy-vs-human-rights-a-misleading-dichotomy/> Erişim Tarihi: 13.05.2020.
- Braun, V., ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Broche-Pérez, Y., Fernández-Fleites, Z., Jiménez-Puig, E., Fernández-Castillo, E., ve Rodríguez-Martin, B. C. (2020). Gender and Fear of COVID-19 in a Cuban Population Sample. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-9
- Buckler, A., Chamberlain, L., Stutchbury, K. ve Hedge, C. (2020), Minimising „Distance“ in Distance Learning Programmes During a Global Health Crisis: Framing an International Education Response to COVID-19. UKFIET, Erişim Linki: <https://www.ukfiet.org/2020/minimising-distance-indistance-learning-programmes-during-a-global-health-crisis-framing-aninternational-education-response-to-covid-19/> Erişim Tarihi: 10.08.2021.
- Collins, C., Landivar, L. C., Ruppner, L., ve Scarborough, W. J. (2020). COVID-19 and the gender gap in the work hours. *Gender Work Organ.* 1-12. <https://doi.org/10.1111/gwao.12506>.
- Creswell, J. W. (1994). *Research design: Qualitative and quantitative approaches*. Sage.
- Çabuk Kaya, N., Çelik, K., Çakıroğlu Çevik, A. ve Ural, H. (2021). Gençlerin COVID-19 Salgını ile Baş Etme Stratejilerinin Farklı Dinamikleri. COVID-19 ve Toplum. Ankara: TÜBİTAK. Erişim Linki: [covid_19_ve_toplum_salginin_sosyal_beseri_ve_ekonomik_etkileri_sorunlar_ve_cozumler.pdf](https://www.tubitak.gov.tr/covid_19_ve_toplum_salginin_sosyal_beseri_ve_ekonomik_etkileri_sorunlar_ve_cozumler.pdf) (tubitak.gov.tr) Erişim Tarihi: 10.08.2021.
- Çelik, A. (2020). İnsan hakları ve sendikal haklar. Erişim Linki: <http://madenis.org.tr/tr/doc-dr-aziz-celik-42/insan-haklari-ve-sendikal-haklar-71.html> Erişim Tarihi: 21.12.2020.
- Deloitte Türkiye. (2020). COVID-19: Çalışanlara ve Çalışma Hayatına Olası Etkileri. Erişim Linki: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/human-capital/covid-19-calisanlara-ve-calisma-hayatina-olasi-etkileri.pdf> (Erişim Tarihi: 13.05.2020).
- Demir, İ. (2020). Kovid-19 salgınının seyri ve Türkiye ekonomisi. İçinde, *ULİSA12: Kovid19 (Koronavirüs) Salgınının Ekonomik Etkileri*, 1. (ss. 7-16).
- Derin Yoksulluk Ağı. (2020). Pandemi Döneminde Derin Yoksulluk ve Haklara Erişim Araştırması: Yerel Yönetimlere Kriz Dönemi Sosyal Destek Programları için Öneriler. Erişim Linki: <https://derinyoksullukagi.org/wp-content/uploads/2020/11/Pandemi-doneminde-derin-yoksulluk-ve-haklara-erisim-arastirmasi-Yerel-Yonetimlere-Kriz-Donemi-Sosyal-Destek.pdf> Erişim Tarihi: 13.05.2021.
- Duran, M. S. ve Acar, M. (2020). Bir virüsün dünyaya etkileri: Covid-19 pandemisinin makroekonomik etkileri. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10 (1), 54-67.
- Human Rights Watch (HRW). (2020). COVID-19: A Human Rights Checklist. Erişim Linki: <https://www.hrw.org/news/2020/04/14/covid-19-human-rights-checklist> Erişim Tarihi: 13.05.2020.
- International Labour Organization (ILO). (2020a). ILO Monitor: COVID-19 and the world of work.

- Second edition, Updated estimates and analysis, Erişim Linki: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_740877.pdf Erişim Tarihi: 13.05.2021.
- International Labour Organization (ILO). (2020b). Resources on Gender equality. Erişim Linki: <https://www.ilo.org/global/topics/equality-and-discrimination/gender-equality/facet/lang--en/nextRow--10/index.htm>. Erişim Tarihi: 13.05.2021.
- Kalaylıoğlu, Y. (2020). Türkiye’de COVID-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi. Erişim Linki: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/73989_rgaexecutivesummaryturkish.pdf adresinden alındı." Erişim Tarihi: 13.05.2021.
- Kedzia, D. (2020). COVID-19 and Economic, Social and Cultural Rights. Global Campus of Human Rights. Erişim Linki: <https://gchumanrights.org/preparedness/article-on/covid-19-and-economic-social-and-cultural-rights.html>. Erişim Tarihi: 13.05.2021.
- Khan, M.M. (2020). The new SARS-CoV2 virus and the Rapid Transmission of COVID-19 cases: Implications for Health and Economic Wellbeing. İçinde, ULİSA12: Kovid-19 (Koronavirüs) Salgınının Ekonomik Etkileri, 1. (ss. 17-23).
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam.
- Nassif-Pires L., de Lima Xavier L., Masterson T., Nikiforos M. ve Rios-Avila F. (2020). *Pandemic of inequality*. The Public Policy Brief Series. The Levy Economics Institute of Bard College, No. 149.
- Öcalan, S. ve Üzar-Özçetin, Y. S. (2020). COVID-19 Pandemisi sürecinde ruminasyon ve ruh sağlığına etkileri. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi (HEAD)*, 17(4):354-8.
- Öztürk, İ., Akalın, S., Özgüner, İ., ve Şakiroğlu, M. (2020). Covid-19 salgınının ve karantinanın psikolojik etkileri. *Turkish Studies*, 15(4), 885-903.
- Panchal, N., Kamal, R., Orgera, K., Cox, C., Garfield, R., Hamel, L. ve Chidambaram, P. (2021). *The implications of COVID-19 for Mental Health And Substance Use*. Kaiser family foundation, 21.
- Posel, D., Oyenubi, A. ve Kollamparambil, U. (2021). Job loss and mental health during the COVID-19 lockdown: Evidence from South Africa. *PloS one*, 16(3), <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0249352>
- Ribet, L. (2020). How will the pandemic change urban life? LSE COVID-19 Blog.
- Selçuk, O., Gencer, T. E. ve Karataş, Z. (2021). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin COVID-19 salgını ve uzaktan eğitim sürecine ilişkin tutumları ile psikolojik sağlamlıklarının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32 (3), 967-994. DOI: 10.33417/tsh.931255
- Suryahadi, A., Al Izzati, R. ve Suryadarma, D. (2020). Estimating the impact of Covid-19 on poverty

in Indonesia, *Bulletin of Indonesian Economic Studies*, 56:2, 175-192, DOI: 10.1080/00074918.2020.1779390

Türk Nöropsikiyatri Derneği. (2020). COVID-19 Salgınında Ruhsal Sorunlar ve Baş Etme Yolları. Erişim Linki: <https://turknoropsikiyatri.org/126-covid-19-salgnnda-ruhsal-sorunlar-veba-etme-yollar-pandemi-nedir-ve-pandeminin-ruhsal-etkileri-nelerdir.html> Erişim Tarihi: 13.05.2020.

UNDP. (2020). Gender Based Violence and COVID-19. Erişim Linki: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/undp-genderGBV_and_COVID-19.pdf Erişim Tarihi: 13.05.2020.

UN Women. (2020). Issue brief: COVID-19 and ending violence against women and girls. Erişim linki: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/issue-brief-covid-19-and-ending-violence-against-women-and-girls> Erişim Tarihi: 10.08.2021

Uysal Kolaşın, G., Hızıroğlu Aygün, A. ve Köksal, S. (2021). COVID-19 Pandemisinde işgücü piyasası, gelir kayıpları ve hane içi üretim. *COVID-19 ve Toplum*. Ankara: TÜBİTAK. Erişim Linki: [covid_19_ve_toplum_salginin_sosyal_beseri_ve_ekonomik_etkileri_sorunlar_ve_cozumler.pdf](https://www.tubitak.gov.tr/covid_19_ve_toplum_salginin_sosyal_beseri_ve_ekonomik_etkileri_sorunlar_ve_cozumler.pdf) (tubitak.gov.tr) Erişim Tarihi: 10.08.2021

World Bank. (2020). Gender and COVID-19 (Coronavirus) Erişim Linki: <https://www.worldbank.org/en/topic/gen-der/brief/gender-and-covid-19-coronavirus>. Erişim Tarihi: 10.08.2021

Yorulmaz R., ve Kaptan, S. (2020). Kovid-19 ile mücadele sürecinde maliye politikalarının rolü. İçinde, *ULİSA12: Kovid-19 (Koronavirüs) Salgınının Ekonomik Etkileri*, 1. (ss. 24-30).